

עידן המועדים

הלכות ראש השנה ויום-הכיפורים (תשע"ג)

על פי פסקי: השולחן ערוך, רמ"א, משנה ברורה, מן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף שליט"א ועוד

נכתב ונערך על ידי הרב עידן בן-אפרים שליט"א (02-5324067)

תפילות ראש השנה

ה. שמחה – התפילות בראש השנה תהיינה בשמחה ובטוב לבב ומתוך כוונה גדולה, כי בטוחים אנחנו בישועת ה' שיכתבנו ויחתמנו לחיים טובים. ולא כאותם שמביאים את עצמם לידי בכי, שהרי ראש השנה הוא יום שמחה, וכמו שנאמר: "וְשִׂמְחַתְּ בְּחֶגְגְךָ", ונאמר: "תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם 'חֲגֹנוּ'" (19). אבל אם מתעורר לבכיה מחמת התרגשותו ודביקותו בתפילה, אין בזה מניעה (20).

ט. שליח ציבור – ידקדקו לחזר אחרי שליח ציבור היותר הגון והיותר גדול בתורה ומעשים שאפשר למצוא (ועי' שו"ע נגד, ד.ה), ושיהיה נשוי ובן שלושים ומעלה. מיהו כל ישראל כשרים הם, רק שיהיה מרוצה לקהל, אבל אם מתפלל בחזקה, אין עונים אחריו אמן (רמ"א תקפ"א, א). והעוזרים ומסייעים לשליח ציבור שאינו הגון, כאילו גוזלים טוב מן הקהל ועתידים ליתן את הדין (מ"ב, י.).

י. י"ג מידות/עליזה לתורה – בשעת פתיחת ההיכל בראש השנה, יש להימנע מלומר י"ג מידות, מכיון שהוא יום-טוב (קט). וראוי להשתדל לעלות לתורה בימים נוראים (מ"ב תקפ"ד, ח).

מנהגי ראש השנה

יא. זחירות כעס – יזהר האדם מאוד שלא יבוא לידי כעס בראש השנה, כי מלבד חומרת איסור כעס בכל זמן, הרי כשכועס בראש השנה הוא סימן לא טוב. ולכן, אם בא מביית-כנסת וראה שהשולחן אינו ערוך, לא יכעס ולא יקפיד אפילו בליבו. והאשה תהיה זריזה לסדר את כל הענינים קודם שיבוא בעלה, וגם זה יהיה לסימן טוב (בא"ח נצבים, ו; מ"ב תקפ"ג, ה).

יב. קידוש וזביעת חפת – עושים קידוש כפי שמופיע במחזור. ונוהגים לאחר הבציעה לטבול את הפת במלח ג' פעמים ואחר כך בסוכר (או בדבש) (כ"ה"ח תקפ"ג, ד. ועי' בא"ח וילך, ד וחזו"ע רנב).

יג. סימנים – מנהג ישראל להביא על השולחן בשני הלילות של ראש השנה מיני פירות וירקות שיש בהם רמז לסימן טוב לכל ימות השנה, ומביאים: תמרים, רימונים, תפוח בסוכר או דבש, רוביא (לוביא), כרתף, סילקא (עלי תרד) ודלעת (עי' שו"ע תקפ"ג, א). [ויש נוהגים לאכול מראש כבש (עי' שו"ע שם, ב) או איל (ויזהרו לקנותם עם הכשר מהודר בלבד. ובמוח מצויות לעתים תולעים, ויש לבודקו בדיקת המזון כהלכה ב, 624), ואם אין לו ראש כבש, יקח ראש של בהמה או של עוף (מ"ב שם, ז; צח). - ויש שנמנעים מלאכול דג בראש השנה (כי הוא מלשון דאגה), ויש נוהגים להקפיד להביא דגים בראש השנה ואומרים שנפרה ונרבה כדגים (ק. ועי' מ"ב שם, ה) (וגם בהם צריך זהירות מתולעים)].

והמנהג הנכון הוא להביאם לאחר שנטל ידיו ובירך "המוציא" ואכל כזית מן הפת. ומברכים תחילה על התמרים "בורא פרי העץ" ומכוונים לפטור את שאר פירות העץ, טועמים מן התמר, ואחר-כך אומרים את נוסח ה"יהי רצון" כפי שמופיע במחזורים, ואוכלים את התמר, וכן ינהג ביתר הסימנים (בא"ח נצבים, ד; צג) (ויזהר שלא יברך ברכת "בורא פרי האדמה" על מיני ירקות מבושלים כמו רוביא, דלעת או ברכת "שהכל" על ראש כבש, אפילו אם אינו אוכלם עם הפת). - ורשאים בני הבית לברך בעצמם ברכת "בורא פרי העץ", ואינם חייבים לצאת ידי חובה דוקא בברכתו של בעל הבית (אפילו אם ענו אחריו "אמן") (צח).

מנהגי ערב ראש השנה

א. תפילה, שופר, חזרת נדרים – בתפילת שחרית בערב ראש השנה אין אומרים וידוי ונפילת אפיים (שו"ע תקפ"א, ג) (ובסליחות, אם התחילו באמירתן קודם עלות השחר, וארע שהגיעו לידוי ונפילת אפיים קודם הנץ החמה, יש לאומרם (עי' מ"ב שם, כג; מו*).). ואין תוקעים בשופר בערב ראש השנה (רמ"א שם) [אפילו בבית. ואם צריך להתלמד, יתקע בחדר סגור (בא"ח, ש"א נצבים, ב; מ"ב שם, כד)], ונוהגים לעשות התרת נדרים (כ"ה"ח שם, צט).

ב. תשובה – בערב ראש השנה ישים כל אדם על ליבו לשוב בתשובה, ובפרט מעבירות שבין אדם לחבירו, ולא ימתין עד ערב יום-הכיפורים לבקש מחילה מחבירו, אלא יקדים עצמו למצוה, וכל היום יעסוק בתורה ובמצוות (חיי אדם קלח, ה).

ג. טבילה, תענית, צדקה – יש נוהגים לטבול במקוה טהרה (רמ"א תקפ"א, ד; בא"ח שם ג), ויש נוהגים להתענות (שו"ע שם, ב ועי' תקצ"ב, ב), ויש נוהגים ללכת לבית הקברות ולהרבות שם בתחינות (רמ"א תקפ"א, ד; בא"ח ש"א עקב, טו ונצבים, ב), משום שבית-הקברות הוא מקום מנוחת הצדיקים והתפילה מתקבלת שם יותר (מ"ב שם, כז) [ואם לא היה בבית הקברות ל' יום, צריך לברך "ברכת אשר יצר אתכם בדין", בשם ומלכות (שו"ע רכז, יב)], ונותנים צדקה לעניים (רמ"א שם).

ד. תספורת וביגוד – מנהג ישראל להסתפר בערב ראש השנה, ולובשים בגדים נאים לכבוד יום-טוב, להראות שאנו שמחים ובטוחים בחסדי ה' שיוציא לאור משפטנינו לחיים טובים ולשלום (עי' שו"ע תקפ"א, ד).

ה. לימוד התפילה – ראוי לכל אדם לתת את ליבו קודם ראש השנה, לעבור על סדר התפילה והפיוטים וללמוד פירושם כדי שיהיו שגורים בפיו, וילמד זאת גם לבניו (מטה אפרים תקפ"א, נח).

ו. תפילת מנחה – יזהר האדם בתפילת מנחה של ערב ראש השנה להתפללה במתינות ובכוונה, מפני שהיא התפילה האחרונה של השנה (בן איש חי נצבים, ב).

ז. חזלקת נרות – מדליקים נרות לכבוד ראש השנה (שעה 6:28), ומברכים: "ברוך... אשר קידשנו במצוותיו, וציונו להדליק נר של יום-טוב" (מ"ב רטג, כד) [והמדליקים בלילה קודם הקידוש, יש להם על מה שיסמוכו (יחיד"א, כה; חזו"ע י"ט, שו)]. ונכון שהנשים לא תברכנה ברכת "שהחיינו" בעת הדלקת הנרות, ותצאנה ידי חובה בברכת "שהחיינו" שמברכים בקידוש (סב). – ויש להכין נר נשמה, כדי שיוכלו להדליק באמצעותו את הנרות ביום השני [וכן המשתמשים ב"פתיל צף", יכינו אותו, אך מעיקר הדין יש אומרים שמותר להשחילו גם ביום-טוב (ש"ת שבט הלוי ט, קכח ועוד), אבל אם חזור סתם, אין להשחיל בו הפתיל, וכן אם מושבי הפתיל מחוברים אסור להפרידם].

(* הבהרה: סתם ציון שבדברינו, הכוונה לעמוד שבספר חזון עובדיה, ימים נוראים. שו"ע=שולחן ערוך. מ"ב=משנה ברורה. כ"ה"ח=כף החיים.)

כ. נשים – נשים פטורות ממצות שופר, מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמה (ש"ע תקפ"ט, ג' טו). ומכל מקום, הנהגת לשמוע קול שופר, יפה עושה, ויש לה שכר מצוה (מ"ב ש"ס, ח) [ותאמר שעושה כן "בלי נדר" - ואשה שכבר נהגה כן, צריכה להמשיך במנהגה, או שתעשה התרת נדרים (בא"ח נצבים, יז; חז"ע קל)].

כא. קטנים – קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות, פטורים ממצות שופר, ואם הגיעו לגיל חינוך, מצוה לחנכם במצוה זו. ומכל מקום אין להביא לבית-הכנסת ילדים קטנים ביותר הגורמים להפרעות ומסיחים את דעת הציבור מהתפילה ומשמיעת קול השופר כראוי (קיצור ש"ח, הובא בקמח סולת עמ' תא סנ"ג; מ"ב תקפ"ט, סז).

כב. התוקע – התוקע צריך להיות בקי בהלכות בסדר תקיעות השופר, כמה אורכן (ש"ע תקצ"ג, ג' נ"ב טו) והנשימות שביניהן (ש"ע ש"ס, ד-ה ו"ב טז וכא), גם לפעמים נופלת טעות בתקיעה, וצריך לדעת כיצד לנהוג אם להמשיך בתקיעות או לחזור לראש הסדר (ע"י ש"ע ש"ס, ו ואילך; מ"ב תקפ"ה, יח). וראוי שרב בית-הכנסת או תלמיד חכם אחר יבדוק את התוקע לפני ראש השנה כיצד הוא תוקע, כי לא כל היודע לתקוע בשופר יכול להוציא את הרבים ידי חובתם. וצריך שְׂיַדַע לכוין להוציא את הציבור ידי חובתם, שאם לא כן, לא יצאו ידי חובה (ש"ע תקפ"ט, ה; מ"ב תקפ"ה, ג).

וראוי שהתוקע יהיה צדיק והגון, ובלבד שלא יהא מחלוקת בדבר (מ"ב ש"ס). ומי שיודעים בו שאינו מתפלל כל השנה, ורק בראש השנה ויום-הכיפורים בא לבית-הכנסת, חלילה להניחו לתקוע ולהעלות זכרונו על ידו (נהר מצרים ר"ה, ג מהברכ"י תקפ"א, יב). כל שכן אם מגלח זקנו בתער וכדומה (נהר מצרים ש"ס, ז). ויש אומרים שמעלת התוקע חשובה יותר מן השליח ציבור (שופר בציון ה, ז).

תְּשִׁילִיךְ

כג. תְּשִׁילִיךְ – נוהגים ביום הראשון של ראש השנה, אחרי תפילת מנחה, ללכת אל הים, נהר, מעיין או באר מים חיים ולומר שם "תְּשִׁילִיךְ" באמירת פסוקי "מי אל כמוך" וגו' (שער הכוונות צ; רמ"א תקפ"ג, ב), ובעת האמירה מנערים את שולי הבגד העליון (כה"ח ש"ס, ל). ונקרא בשם "תְּשִׁילִיךְ" על פי הפסוק (מיכה ז, יט): "וְתִשְׁלִיךְ בְּמַצְלוֹת יָם כָּל חַטָּאוֹתֵם". ואם אין אפשרות להגיע למקור מים, אפשר למלא קערה עם מים ולאומרו בבית-הכנסת או בבית. – ומי שלא אמר תְּשִׁילִיךְ בראש השנה, יכול לאומרו במשך כל עשרת ימי תשובה (נסעי גבריאל ס"ט, טז).

כד. נשים וקטנים – נשים וקטנים אינם חייבים בסדר אמירת תְּשִׁילִיךְ (נ"ג ש"ס, ח), אך רשאים לאומרו, ובלבד שהנשים תקפדנה על גדרי הצניעות בלבושן ובהתנהגותן, ושלא תתערבנה בין האנשים.

יּוֹם שְׁנֵי שָׁל רֵאשׁ הַשָּׁנָה

כה. חזקת נרות – מדליקים נרות לכבוד היום השני, ויש להעביר אש מנר שהודלק מערב החג, ומברכים: "ברוך... אשר קידשנו במצוותיו, וציונו להדליק נר של יום-טוב". ומן הדין מותר להדליק הנרות לעת ערב סמוך לחשיכה (קפ"ב) ועדיף יותר להכין ולהדליק הנרות רק בצאת-הכוכבים (שעה 7:02) [אלא אם כן מקדש מבעוד יום] (ע"י בא"ח ש"א במדבר, ב ושש"כ מד, ג).

כו. תיקון חנרות – המדליקים נרות שעוה יזהרו שלא לחמם ביום-טוב את תחתית הנר באש על מנת להדביקו בפמוט, מחשש מירוח (מ"ב תקיד, יח; כה"ח ש"ס, מא). ואם הפמוט סתום משעוה מותר לנקותו על ידי סכין (כה"ח ש"ס), אבל לאחר שהסיר השעוה אסור לטלטלה (שש"כ יג, מג מד, ט), והעצה הטובה ביותר עבורם היא להשתמש ב"נרוניות".

כז. פרי חדש – בקידוש ליל שני של ראש השנה, טוב להניח לפניו פרי חדש, כדי לברך גם "שהחיינו" בקידוש. ואם אין לו פרי חדש, אף על פי כן יברך "שהחיינו" (ש"ע תר, ב; בא"ח נצבים, ח; קס"ג).

יד. חסעודא – אוכלים ושותים ושמחים בראש השנה (ש"ע תקצ"ז, א), שאף על פי שהוא יום דין, מכל מקום שייכת בו מצות "וְשִׂמְחֶתְּ בַּחֲגֹךָ" (מ"ב, א), ומכל מקום לא יאכל כל שובעו, למען לא יקל ראשו, ותהיה יראת ה' על פניו (ש"ע ש"ס). ואין ראוי לעשות "על האש" בראש השנה, גם אם מעביר מאש דלוקה וכו'.

טו. מאכלים חמוצים – יש נוהגים שלא לאכול מאכלים חמוצים, וכן יש נמנעים מאכילת דברים חריפים (ש"ס). ויש אומרים שאם מערב דברים חמוצים בתבשיל או במשקה באופן שאינו הופכם לחמוצים, אלא רק נותן בהם טעם טוב, אין חשש כלל (פס"ק תשובות ו, דה הערה 30. וכן שמעתי משם הגרב"צ אבא שאול זצ"ל).

טז. ניצול הזמן/תהילים – יזהר בראש השנה שלא ידבר דברים בטלים, וינצל את הזמן ללימוד תורה להרבות בזכויות ומליצי יושר, ועל ידי כך מעורר גם את המלאך שלו למעלה להתפלל עליו, מה שאין כן כשהוא יושב בטל (כ"פ החיים תקפ"ג, לז), וכל שכן שאין לעסוק בשיחה בטלה וקריאת עיתונים. ויש נוהגים לקרוא את כל ספר התהילים בשני ימי ראש השנה, שמנין המזמורים ביחד הוא מנין כפ"ר (כה"ח ש"ס, לה; קפ"ה).

יז. שיגור – מנהג טוב שלא לישן ביום ראש השנה (רמ"א תקפ"ג, ב), ואם ראשו כבד עליו, יישן מעט אחרי חצות היום (בא"ח נצבים, יא). ומכל מקום, ההקפדה היא במי שאינו מתחשב בקדושת היום, והולך לישון ללא כל סיבה מוצדקת, אבל כשהלך לישון בלילה ואינו מתעורר משינתו בעמוד השחר אלא לאחר מכן, אין בכך זלזול בראש השנה (הליכות שלמה, כ; חז"ע קפ"ד). ורבים נוהגים להתפלל בראש השנה עם הנץ החמה, ותבוא עליהם ברכה.

★ **חננה מיום א' של ראש השנה ליום ב'** – אסור לעשות הכנות מיום הראשון של ראש השנה ליום השני (ש"ע תק"ג, א ומ"ב ד), עד לאחר צאת-הכוכבים [ואז אין צריך לומר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש"]. ולכן, אסור לבשל, להדיח כלים ולערוך השולחן ביום הראשון לכבוד היום השני. ומכל מקום אם מדיח הכלים או מסדר הבית כדי שיהיה נאה ומסודר לכבוד היום הראשון עצמו, מותר (מ"ב שב, יט). ומותר להוציא ביום הראשון אוכל מהמקרר על מנת שיפשיר ויהיה מוכן לכבוד היום השני, ואין זה בכלל חננה (חז"ע שבת ב, תמז).

★ **רחיצה** – מותר ביום-טוב לרחוץ כל גופו במים שהוחמו באמצעות דוד שמש (לא בוילה) באמבטיה שבביתו (מ"ב), ויזהר מסחיטה. [והאשכנזים אוסרים זאת (ע"י מ"ב ש"כ, כא ושש"כ יד, ז)].

מצות שופר

יה. חמיון וזמנה – מצות עשה מן התורה על כל אחד מישראל לשמוע קול שופר בראש השנה, שנאמר (במדבר כ"ט, א): "וְיָמֵי הַיְהִי לְכֹסֶם". וכתב רבינו הרמב"ם (תשובה ג, ד): אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה היא גזירת הכתוב, רמז יש בה: עורו וְשִׁנִּים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם, חפשו במעשיכם וחיזרו בתשובה, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה. ע"ל. – קודם התקיעה בשופר, מברכים: "ברוך וכו' לשמוע קול שופר" (ש"ע תקפ"ה, ב). וכל היום כשר לתקיעת שופר, החל מהנץ החמה ועד השקיעה, שנאמר "יום" תרועה (ש"ע תקפ"ה, א ומ"ב).

יט. חֲפִסָּק – אסור להפסיק כלל בדיבור בין הברכה לתקיעת השופר. ואם סח שלא מענין השופר והתקיעות - צריך לחזור ולברך. וכן אסור להפסיק בדיבור בין סדר תשר"ת לתשר"ת, ובין תשר"ת לתר"ת. ואיסור זה חל גם על התוקע וגם על קהל השומעים. וכמו כן אין להתוודות בפיו בין סדר לסדר (כפי שמופיע בכמה מחזורים), אלא די בכך שבאותה שעה ירהר בתשובה בליבו (קל"ה). - ואפילו בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד אין לדבר אלא מענין התפילות והתקיעות (ואם הוצרך להתפנות, יכול לבוד ברכת "אשר יצר" (קל"ח).

א. כפרות – נוהגים לעשות כפרות בערב יום-הכיפורים, ויש העושים זאת בכסף (ע"י חיי אדם קמ"ד, ט) ויש העושים בשחיטת עוף (ע"י שו"ע ורמ"א, תרה). ובגלל ריבוי שחיטת העופות בערב יום-הכיפורים, רבו התקלות והמכשולות, לפיכך הורו רבותינו האחרונים, שיש להקדים הכפרות כמה ימים לפני יום-הכיפורים, בכדי למעט את הדוחק הרב השורר אצל שוחטי העופות (מ"ב שם, ב; יח"ד ב, עא; רכ"ג).

ולוקחים תרנגול זכר לכל אחד מהזכרים, ותרנגולת נקבה לכל אחת מהנקבות, ומהדרים לבחור בתרנגולים לבנים (רמ"א שם). ובעת שמסבב התרנגול סביב לראש המתכפר, אומר: "זה חליפתך, זה תמורתך, זה כפרתך" וכו', ואם מסבב לעצמו, אומר: "זה חליפתך, זה תמורתך, זה כפרתך" (מ"ב, ג). [ולמעוברת לוקחים שתי תרנגולות ותרנגול אחד (מ"ב שם), כי שמא העובר זכר או נקבה (ואם אין ידו משגת כל כך, יקח תרנגול אחד ותרנגולת אחת (ע"י רמ"א שם ורמ"ב, ג), ואם גם זה קשה לו, די בתרנגולת אחת (רכ"ג)]. ואחר השחיטה נותנים דמי פדיון התרנגולים לעניים, וזה עדיף יותר ממה שיתן את התרנגולים עצמם לעניים (מ"ב, ה). ואם עושה הכפרות עם כסף, כשמסובבו סביב לראשו, יאמר: "אלו המעות חליפתך" וכו'. ויהרהר באותה שעה בתשובה (בא"ח וילך, ב; מ"ב, ב).

ב. סליחות/תפילה – משכימים בערב יום-הכיפורים לומר סליחות, ואומרים וידוי ונפילת אפיים, ועושים התרת נדרים (רכ"ט). ובתפילת שחרית אומרים "אבינו מלכנו" (רכ"ט) אבל אין אומרים וידוי ונפילת אפיים (שו"ע תר"ד, ב) לפי שנוהגים לעשותו קצת כמו יום-טוב (מ"ב, ג).

ג. טבילה במקוה/מלקות – מנהג יפה לטבול בערב יום-הכיפורים במקוה טהרה (ע"י שו"ע ורמ"א תר"ד, ד ובא"ח וילך, ה) (וטוב שיסיר מגופו כל דבר חוצץ (המ"ח)). ואם אין לו אפשרות לטבול מאיזו סיבה שהיא, ישפוך עליו תשעה קבים מים (כ-12 וחצי ליטר מים) (רמ"א שם), ואפשר לעשות כן גם על ידי מקלחת (דמ"ח). ויש נוהגים לקבל מלקות, שמתוך כך יתן אל ליבו לשוב מעבירות שבידו (ע"י שו"ע תר"ד, ו).

ד. אכילה – מצוה להרבות באכילה ושתייה בערב יום-הכיפורים (ברכות ח: וש"נ; שו"ע תר"ד, א), והיא מצוה מן התורה, ויש לאדם למעט בלימודו כדי לאכול ולשתות (מ"ב, א). ועיקר מצות האכילה ושתייה היא ביום של ערב יום-הכיפורים, ולא בלילה. ואף הנשים חייבות במצוה זו (ה"א). ולכתחילה צריך לקבוע לפחות סעודה אחת על פת (ה"ה). ויעשה כל מעשיו לשם שמים, וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים (בא"ח וילך, א). – והעושה מלאכה בערב יום-הכיפורים, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה לעולם (מל"ח טז, כ; ר"ל).

ה. מנחה מוקדמת/וידי – מתפללים מנחה גדולה בעוד היום גדול, לפני סעודה מפסקת, ואומרים וידוי (שו"ע תר"ד, א) בסיום התפילה לאחר הפסוק "יהיו לרצון" וכו' כמו ביום-הכיפורים (ע"י רמ"א שם ומ"ב, ב; רמ"ח), ותיקנו כן שמא יארע לו דבר קלקלה בסעודה שיחנק או שתטרף דעתו ולא יוכל להתוודות אחר כך (מ"ב שם, א). ואומרים "אבינו מלכנו" (רמ"ח) [והאשכנזים אינם אומרים (רמ"א תר"ד, ב ותר"ד, ה)].

ו. בגדים נאים/טפה לבנה – נוהגים ביום-הכיפורים ללבוש בגדי חג, ויש שלובשים בגדי לבן (רמ"א ס"ט תר"י). ומציעים השולחן ופורסים עליו מפה יפה כמו בשבת (שם; בא"ח וילך, יז) ונותנים עליה ספרי קודש (ד"ט). ומתעטפים בטלית מבעוד יום בברכה (מ"ב תר"ט, ד), כדי להתפלל עימה בכוונה, ולעמוד באימה וביראה (ד"ט).

ז. חזקת נרות/שחינו – מצוה להדליק נרות לכבוד יום-הכיפורים (שעה 5:14), ומברכים: "ברוך וכו' וציונו להדליק נר של יום-הכיפורים" (ע"י שו"ע ורמ"א תרי, א-ב; ר"נ). ולאחר ההדלקה תחלוץ האשה מנעלי העור, ותברך ברכת "שהחינו", כיון שבברכה זו מקבלת עליה קדושת היום, ונאסרת בכל חמשה עניינים (ד"ט) [והכחן שתחלוץ הנעליים קודם ההדלקה]. – ויש להכין נר נשמה עבור ההבדלה במוצאי הצום (ראה להלן בסעיף ט).

ה. חמישה עניינים – יום-הכיפורים אסור בעשיית מלאכה, ובחמישה עניינים: אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המטה. וכל האיסורים חלים כבר מהלילה (שו"ע תרי"א, א), ועל עשיית מלאכה ואכילה ושתייה, חייב כרת.

ט. צום/מעוברות ומניקות – הכל חייבים להתענות ביום-הכיפורים, ואף נשים מעוברות ומניקות מתענות ומשלימות את הצום (שו"ע תר"י, א), אפילו בחודש התשיעי להריון (רפ"ג), אלא אם כן יש בעיות בהריון (דימום, כאבים והתכווצויות, הפלות חוזרות ועוד), שאז יש להיוועץ עם רופא ורב כיצד לנהוג (ע"י שם ורצ"ה).

י. חולצה – חולה שיש בו סכנה, אסור לו לצום, פן יכבד חוליו ויבוא לידי סכנה, אפילו אם החולה אומר שאינו צריך לאכול, אין לו להתענות. ובמקום חשש סכנה, אסור לו להחמיר על עצמו ולהתענות, שהרי נאמר (ויקרא י"ח, ה): "וְחַי בְּהֶם" - ולא שימות בהם (יומא פ"ג), ומקיים מצוה באכילתו. ולצערנו, ישנם אנשים שצמים בניגוד לדעתם של הרופאים והרבנים, ומסכנים את עצמם, ועבירה היא בידם. לפיכך כל חולה צריך לפנות לרופא המטפל שלו (וישנה עדיפות לרופא ירא שמים (ע"י באה"ל ר"ס תר"ח)), שיחזה דעתו אם הצום עלול לגרום לו סכנה, ולאחר מכן יתייעץ עם רב מורה הוראה שיחזה דעתו מבחינה הלכתית כיצד עליו לנהוג.

[להלן פירוט קבוצות מחלות בהן יתכן שהצום יביא לידי סכנה, ויש להתייעץ עם רופא ורב: 1) מחלות זיהומיות עם חום גבוה (אנגינה, דלקת ריאות, ששנה בעור וכו'). 2) תשישות אצל קשישים. 3) תשישות לאחר מחלה, ניתוח, תאונה. 4) מחלות גידוליות ממאירות. 5) מחלות לב (התקף לב תוך שנה, תעוקת לב, אי ספיקה, הפרעות משמעותיות בקצב הלב). 6) מחלות במערכת הנשימה (אי ספיקה נשימתית, אסטמה פעילה). 7) מחלות במערכת העיכול (הקאות או שלשולים מרובים, אולקוס, צהבת עד חצי שנה). 8) מחלות דם (המוגלובין פחות ממשע). 9) מחלות מערכת העצבים (אי ספיקה מוחית, ארוע מוחי, מחלת נפילה). 10) מחלות נפש (פסיכוזה, מצבי חרדה קשים). 11) מחלות אנדוקריניות (סכרת עם מנות אינסולין גדולות, סכרת הזקוקה לתרופות דרך הפה אך מלווה בהפרשת אצטון ו/או התקיפה הפיזיולוגיקה, הפרשת אינסולין מוגברת, פעילות יתר חריפה של בלוטת התריס, אי ספיקת בלוטת יותרת הכליה). 12) מחלות כליות ודרכי השתן (אי ספיקת כליות, זיהומים בדרכי השתן, אבנים בדרכי השתן, ניתוח בדרכי השתן עד חודשיים) (ד"ר אלי שוטהיים הי"ו בספר הלכה ורפואה ח"ג). - כשפונים לרופא יש להציג בפניו את הנתונים הרפואיים, ולפרט את מכלול בעיות החולה. - וחולה במחלות הנ"ל שאין בנמצא רופא לשאול אם מותר לו לצום, וכן אם הורה לו לצום וחלה בצום הרעה במצבו, הרי זה ספק פקוח נפש ולא יצום (פ"ט תר"ח, א)].

★ חולה שצריך לבלוע כדור שטעמו פגום - אם יכול לבלוע ללא מים, יעשה כן. ואם אינו יכול לבלוע בלא מים, יתן במים דבר מר, כגון תמצית תה מרוכזת או אבקת סודה וכדומה, וישתה המים להעביר הכדור (ע"י אור לציון ג, רסה).

יא. יולדת – (א) יולדת תוך 3 ימים משעת לידתה, לא תתענה כלל (שו"ע תר"י, ד), ותאכל לשיעורים (יח"ד ג, ר"א), ואפילו אומרת שיכולה לצום והרופא מאשר זאת, אסור לה להתענות (רצ"א). (ב) מ-3 ימים ועד 7, אם אמרה בפירוש שאינה צריכה לאכול, מותר לה להתענות, ואם לא אמרה כלום או שאומרת שאינה יודעת אם צריכה, מאכילים אותה לשיעורים (שו"ע שם ומ"ב י"א ושע"צ טז). (ג) מכאן ואילך הרי היא כשאר חולה שאין בו סכנה, שאף אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת צער לידה, אין מאכילים אותה [אבל אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת שמכביד עליה החולי, מאכילים אותה כדרך שמאכילין כל חולה שאומר "צריך אני" (שו"ע תר"י, א)] (שו"ע תר"י, ד ומ"ב י"ב). ואשה שהפילה לאחר 40 יום להריונה דינה כדן יולדת הנ"ל (רצ"ה).

וכל הימים הנזכרים הם מעת לעת (ואין אומרים מקצת היום ככולו), כגון, שאם ילדה בז' בתשרי בשעה 4 אחר הצהריים, שלושת הימים מסתיימים ביום-הכיפורים בשעה 4 אחר הצהריים, וקודם שעה זו הרי היא כדן יולדת תוך 3 ימים שאינה מתענה כלל, וצריכה לאכול [משעה זו ואילך דינה כיוולדת מ-3 ימים ועד 7 הנ"ל] (מ"ב תר"י, ג; רצ"א ורצ"ד).

יב. אכילה ושתייה לשיעורים – החולה או היולדת שמותר להם לאכול ולשתות ביום-הכיפורים, אוכלים ושותים "לשיעורים" (שו"ע תר"י, ז). **אכילה לשיעורים**, פירושה, אכילת מנות קטנות של 30 סמ"ק (ע"י שם, וכך נהוג להורות), בתנאי שבין סוף אכילת מנה אחת לתחילת אכילת מנה אחרת, ימתין 9 דקות (שו"ע שם ותרי"ב, ג-ד) [ורשאי לאכול מאכלים מזינים עשירים בקלוריות, כגון: בשר, ביצה, דבש, ביסקויטים

טז. נעילת הסנדל – אסור לנעול סנדל או מנעל של עור, אפילו הוא של עץ ומחופה עור (ש"ע תרי"ד, ב), אפילו אם נועל על גבי גרביים (שי"ג) ואפילו בבית (מ"ב, ז). אבל נעליים מגומי, בד ושאר מינים, מותרות (ש"ע שם), אף שהן נוחות יותר מנעלי עור ורגילים ללבושן במשך השנה (כדוגמת נעלי "קרוקס"), כיון שגזירת חכמים היתה רק על נעלי עור (ש"ע). [ויש לברך ברכת "שעשה לי כל צרכי" אף ביום-הכיפורים (מ"ב תקנ"ד, לא; ש"כ). ויש נוהגים שלא לברכה (בא"ח וישב, ט וילך, יז)].

יז. חולצה/יזרדת/קטנים – חולה, אף על פי שאין בו סכנה, וכן יולדת תוך 30 יום ללידתה, וכן מי שיש לו מכה ברגליו - מותרים לנעול מנעל של עור (ש"ע תרי"ד, ג), כל שאין ברשותם נעלי גומי (שי"ט). – וילדים קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות מותרים בנעילת הסנדל, ומכל מקום טוב שינעלו נעליים שאינן מעור (ש"ע א).

יח. התפילות – יום-הכיפורים הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל, לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתבודדות ביום-הכיפורים (דמ"ב"ם תשובה ב, ז). ויתפלל התפילות בבכיה, ואם אינו יכול להוריד דמעות, יתפלל בקול בכי (בא"ח וילך, יח), ו"ג מידות יאמר במתינות ובכוונה ושיברון לב (ש"ע, יט).

יט. הבדלה – נשטים: בהבדלה במוצאי יום-הכיפורים אין מברכים על בשמים (ש"ע תרכ"ד, ג). ומכל מקום, טוב שבסיום ההבדלה לאחר ששתה מהכוס כראוי, יביאו לפניו בשמים ויברך עליהם (ש"ע ט). **מאורי האש:** מברכים ברכת "בורא מאורי האש" בהבדלה רק על אור ששבת, דהיינו, על נר שהיה דולק והולך מערב יום-הכיפורים עד מוצאי יום-הכיפורים [או על נר שהודלק ממנו (ש"ע ט)]. אבל אין מברכים על אור שנוצר עתה (ש"ע שם, ד-ה; רחצ, ח) על ידי גפרור וכיוצא בזה. [אשה שבעלה מאחר לבוא מבית-הכנסת, יכולה להבדיל בעצמה ולטעום מן היין, ולאכול ולשתות מיד (ש"ע רצ"ג, ח ומ"ב לה-לז)].

כ. זמן רבינו תם/ברכת חלבנה – המנהג הוא כדעת הגאונים, ש-20 דקות אחר השקיעה מסתיים הצום ומוסיפים עוד דקה אחת לתוספת יום-הכיפורים להוסיף מחול על הקודש (ע"י ש"ע תרכ"ד, ב) [ונוהגים בבית-הכנסת בשעה זו לתקוע בשופר (ע"י ש"ע תרכ"ג, ו), ויכולים לאכול ולשתות לאחר הבדלה על הכוס (וצאת הצום בלוח הוא בשעה 6:06). ואולם לדעת רבינו תם צאת-הכוכבים הוא 72 דקות אחר שקיעת החמה, ואסור לאכול ולשתות עד זמן זה (שעה 6:49). וחובה קדושה על כל מי שיכול, שינהג כן. אבל מעוברות ומניקות, חולים אפילו אין בהם סכנה, או נערים שזהו צומם הראשון או שהם חלושים, אין להם להחמיר בזה. – ונוהגים להמתין ולברך ברכת חלבנה רק במוצאי יום-הכיפורים, כדי לקדש חלבנה בשמחה (דמ"א ט"ס תרב).] ויש נוהגים להקדים ולברך ברכת חלבנה קודם יום-הכיפורים, כדי שתבוא מצוה זו ותכריע הכף של זכויות (מ"ב ש"ס, י).

תזכו לשנים רבות נעימות וטובות

✍️ **לאור הביקוש הרב לעלון, ברצוננו להגדיל את ההפצה. כל המעוניין לתרום לזיכוי הרבים, יפנה לטל': 02-5324067, ותבוא עליו ברכה. ניתן להנציח שמות • נא לשמור על קדושת העלון • ניתן להשיג את העלון באינטרנט באתר המשרד לשרותי דת: www.dat.gov.il, ובאתר מאור לפסגה: www.maorlapisga.org**

העלון מוקדש לרפואת זכריה בן שושנה ניזה, אביגיל רבקה בת שרה, דיקלה חנה בת ארנה, אלון בן אביגיל רבקה, רות בת בריו, ברטה בת ולנטיונה, חיה ברכה חפציה בת שמחה, שמעון בן גרציה, מרינה בת דינה. שושנה בת מלכה, מרים חיה בת מסעודה, חן בן חוה, גרציה בת חנה, אברהם בן חנה, שמעון בן גרציה. **להנחלת ניסן בן בת-עיון, שלמה עמאר בן סולטנה, חיסה חפציה, ילידיה, החתנה ונכדיה. **זיווג חנוך לאורטל בת תמר, אורלי בת מרינה, יעקב בן מרינה. **ולעילוי נשמת הרב יוסף שלום בן חיה מושא, הרב מרדכי אליהו בן מל, נפתלי בן שמעה, משה שמואל בן אסתר, גבריאל בן חנה. ולנטיונה בת בת-עיון, ברוך בן חזיה, יושבה בן מיכל, ניסן בן מלכה, חזיה בת רחל, דוד בן רחל. מחוס חפציה, ברוך, חביב, אריה, שמשון, יפתח ועיר, וכן אברהם, אבירם, דוד, חיים ואליהו למשפחת חפציה. מרים חוטיבאשווילי, חביבה בת ניומה, משולם בן צבי, שלום בן סוליקה, ר' שמעון בן א'לה, סעדה בת רחל, דוד בן אסתר, מוסרס בת תמר, מסעוד בן אנושה, ששון בן שרה, אביה יחושע בן רותה, ג'מילה בת טאוס, משה גרובנר, ולדימיר אקסלרוד, חיים חי מנחם בן בלנש, יהודה בן שרה, דוד בן דורית, אריה בן כוכב, יצחק בן רחנה, משה חי בן רינה, הרב חיים בן סעדה.******

וכדו'. – הדבר פשוט שמדידת שיעורי תורה באכילה היא לפי נפח (סמ"ק) ולא לפי משקל (גרם), וברוב המוצרים ממיני מזונות יש הפרש גדול בין הנפח למשקל. לדוגמה: קרקרים, לחמית, בייסקוויט פתיבר, בייגלה, עוגיות מחיטה מלאה וכדומה, יש לאכול מהם 10 גרם, שבמשקל זה יש נפח כ-30 סמ"ק (וכן הוא בדרך כלל ביתר מוצרי המזונות), ואם יאכל מהם 30 גרם, הרי הוא אוכל למעלה מ-60 סמ"ק, ועובר באיסור כרת (באה"ל תרי"ח, ח)! וכן בפרוסת לחם אחיד יש כ-100-120 סמ"ק, וצריך לאכול פחות מרבע פרוסה (קוני' ואת הנחלים ארנון; ספר כוית השלם. וע"י אר"ת תשע"ט סי' ט"ז).

שתייה לשיעורים, פירושה, שתיית מנות קטנות של **40 סמ"ק** (וימודד ע"י מזקק גדול, מדיד תרופות, בקבוק תינוק מדוייק (כחברת AVENT) ויסמן בכוס), בתנאי שבין סוף שתיית מנה אחת לתחילת שתיית מנה אחרת, ימתין 9 דקות (ש"ע תרי"ח, ח) [אין חיוב לשתות דוקא מים, אלא ישתה חלב, מיצי פירות, תה עם סוכר, קולה]. אבל בין אכילה לשתייה (ולהיפך), אין צריך להמתין כלל, ומיד כשסיים לאכול יכול לשתות (ש"ע תרי"ב, ב). אך **אין לאכול ולשתות ביחד** (הליכ"ו, ט). [אם מחמת שהחולה ילך לבית-כנסת יזדקק למנה נוספת, אין לו ללכת לביהכ"נ. כל שכן שלא יאכל סתם בין ארוחה לארוחה. – רוב החולים יכולים להמנע לגמרי מאכילה ולהסתפק בשתייה. את הקלוריות הדרושות, ניתן לקבל גם במשקאות הנ"ל. הכמות ההכרחית לשתייה, לרוב היא ליטר עד ליטר וחצי ליום. במקרים מסויימים יש צורך בכמות כפולה. רצוי לקבוע עד איזו שעה יכול החולה לצום באופן מוחלט. על פי רוב, אפשר לצום עד הבוקר ללא סיכון. ובכל ה"ל יש להתייעץ עם רופא (ד"ר שוסהיים ש"ס)].

ואם הרופא אומר שהחולה צריך לאכול ולשתות כהרגלו, ולא די בשיעורים, או שהחולה אומר כן, או שאנו מסופקים בדבר, מאכילים ומשקים אותו כל צרכו מיד (ש"ע תרי"ח, ח). [החולה שאוכל ושותה ביום-הכיפורים, אינו צריך לעשות קידוש קודם האכילה, הואיל והוא יום תענית לכלל ישראל (מ"ב ש"ס, כ"ט; ש"ע). ונוטל ידיו עד הזרוע, ומברך פעם אחת על האכילה הראשונה, ובסוף כל מה שהוצרך לאכול יטול מים אחרונים ויברך ברכת המזון (ש"ע; נס"ג מב, ג), ואומר "יעלה ויבוא... ביום-הכיפורים הזה, ביום סליחת העון הזה". ואם שכח, אינו חוזר (ש"ע ש"ס, י; מ"ב ש"ס; ש"ע)].

יג. קטנים – (א) קטן פחות מגיל 9 שנים אינו מתענה כלל ביום-הכיפורים, ואפילו תענית שעות. ואף אם הוא רוצה להתענות, מוחים בידו ומאכילים אותו (ש"ע). (ב) קטן בן 9 שנים שלמות, מתענה לשעות (ש"ע תרס"ז, ב), שאם היה רגיל לאכול בשעה 8 בבוקר, מאכילים אותו בשעה 9 או 10. היה רגיל לאכול בשעה 9 בבוקר, מאכילים אותו בשעה 10 או 11. הכל לפי כח הבן. [ולכן על ההורים לשים עיניהם עליו בערב יום-הכיפורים שיאכל וישתה כהוגן, וירבה לו בשתייה, כדי שלא יהיה זקוק לכך עד למחרת בבוקר. ואם התעורר בלילה ומבקש לשתות, יש להקל להשקותו (ש"ע)]. (ג) נער שהשלים 12 שנה, ונערה שהשלימה 11 שנה, בזמנינו שאין הקטנים בריאים כל כך, ולא מסוגלים להתענות יום שלם כראוי, יתענו עד חצות היום ולא יותר (ש"ע). (ד) נער שהגיע לגיל בר-מצוה, דהיינו שהשלים 13 שנה ויום אחד, ונערה בת-מצוה שהשלימה 12 שנה ויום אחד, צריכים להתענות ביום-הכיפורים. ואם הם חלשים ביותר, יש להתייעץ עם רופא (ש"ע).

יד. רחיצה/נטילת ידיים – אסור לרחוץ ביום-הכיפורים, בין במים חמים או צוננים, ואפילו להושיט אצבעו למים, אסור (ש"ע תרי"ג, א). ואסור לרחוץ פיו (דמ"א ש"ס, ד) שמא יבלע קצת בגרונו (מ"ב, י"א), וכן לא ירחץ פניו (מ"ב, ג). ונוטל אדם ידיו שחרית עד סוף קשרי אצבעותיו, ומברך "על נטילת ידיים" (ש"ע, ב). וכן כשעשה צרכיו (ש"ע ודמ"א ש"ס, ג) או קודם תפילה, נוטל ידיו כנ"ל (שי"א). ואם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים, או שנטף דם מחוטמו, מותר לרוחצם (במקום הטינוף (מ"ב א)), שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג (ש"ע, א ודמ"א, ג). – וכן החולה רוחץ כדרכו, אף על פי שאינו מסוכן (דמ"א ש"ס, ט). וגם הכהנים העולים לדוכן לנשיאת כפיים, מותר להם ליטול ידיהם עד פרק הזרוע, לפי שאינם מתכוונים לשם תענוג (דמ"א ש"ס, ג ומ"ב, ז).

טז. סיכה – אסור לסוך אפילו מקצת גופו, ואפילו שלא לשם תענוג אלא להעביר הזוהמה. אבל אם הוא חולה, אפילו אין בו סכנה, או שיש לו חטטים בראשו, מותר (ש"ע תרי"ד, א), כל שדרך הבריאים לסוך כן אף ביום חול (מ"ב, ב).